

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 340.1:321.1

Л. Яровенко,

здобувач кафедри права Європейського Союзу і порівняльного
правознавства Одеської національної юридичної академії

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРАВА: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному суспільстві політичне право є необхідною складовою. Проблема його наукового осмислення входять у розряд актуальних питань, що обумовлено низкою причин, у тому числі правовими, соціальними, політичними.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що витoki політичного права сягають у давнину і пов'язані з появою теоретичного осмислення проблем всесвіту на рівні філософського знання. Перший етап формується в античній Греції у VI ст. до н. е. Наступний період в розвитку політичного права відноситься до XI–XIV ст., тобто до епохи панування теологічного уявлення про владу і право. Політичне право Нового і Новітнього періоду хронологічно можна розділити таким чином: а) з початку XVII ст. — до 1917 р.; б) з 1917 р. — до 1991 р. (в цей період політичне право як науковий напрям виділилося лише за кордоном); в) з 1991 р. по теперішній час (пов'язаний з формуванням в Україні правової політики і політичного права).

Спочатку політичне право зароджується та функціонує як природне право людини, що обумовлено такими чинниками. По-перше, первинні владні імпульси, джерелом яких виступає сама людина, виникають незалежно від будь-яких політичних структур, будь то держава, політична партія чи інша політична структура, а через природу самої людини. По-друге, соціальна діяльність людей, що включає властивості і ознаки публічних владних відносин, сформувалася на ранніх стадіях розвитку

суспільства, задовго до появи держави. По-третє, природне право відображає систему можливостей природного розвитку людини, без яких неможливо уявити її буття, тому політичне право, що забезпечує розумну і раціональну організацію людської життєдіяльності, має бути визнане обов'язковою умовою такого буття, а її відсутність, що спричиняє дезорганізацію і свавілля, несумісна з сучасними уявленнями про цивілізовані форми суспільного життя. По-четверте, політичне право вважається природним правом людини, оскільки без результатів його реалізації через упорядкування та координацію соціальних зв'язків та відносин неможливий нормальний, тобто природний і адекватний законам діалектичної і формальної логіки, розвиток сучасного суспільства і держави, так само, як і повноцінне функціонування особистості. По-п'яте, природний характер політичного права визнається також і міжнародним правом. Так, п. 1 ст. 21 Загальної декларації прав людини закріплює право кожної людини брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. У п. 2 і 3 цієї ж статті вказується на право кожної людини мати рівний доступ до державної служби у своїй країні і затверджується воля народу як основа представницької влади [1], що свідчить про те, що первинне джерело публічної влади має природний характер. По-шосте, позитивне вираження політичного права через закріплення в Конституції або інших пра-

вових актах не змінює природно-правової природи цього юридичного феномена і не означає заперечення його природного походження, а навпаки, юридичне закріплення природних прав робить їх зрозумілими, чіткими та чітко визначеними, що забезпечує їм більш надійний та гарантований захист [2].

Таким чином, політичне право має природний характер. З цього приводу Дж. Локк зазначав, що основним принципом у взаємодії держави із суспільством є право людей на свободу власної самоорганізації [3], який характеризує природу права людини на самоорганізацію і самоврядність як невідчужуване право.

Природа походження політичного права знайшла своє офіційне визнання в абсолютній більшості конституцій сучасних держав, які, як правило, в перших статтях формулюють та закріплюють принцип народного суверенітету, відповідно до якого народ є єдиним природним джерелом і носієм влади у сучасному демократичному суспільстві.

Політичне право, відповідаючи всім ознакам природного права, реалізується у сфері соціальної діяльності людей і виступає формою існування і розвитку свободи особи, є можливою мірою взаємодії людей і окремого індивіда із суспільством в цілому. Як міра співвідношення свободи особи і свободи держави, політичне право отримує визнання з боку органів держави і закріплюється в нормах позитивного права, тобто матеріалізується у формі об'єктивного права. Об'єктивним змістом політичного права є сукупність встановлених державою правових норм, які закріплюють за окремими особами або колективами, нормативних можливостей з управління суспільними, державними питаннями та питаннями місцевого значення через ухвалення обов'язкових юридичних рішень. У контексті новітніх тенденцій в теорії і практиці розвитку інституту прав людини і громадянина в розвинених демократичних державах відбувається послаблення протистояння природно-правової та позитивістської теорій права людини, що, у свою чер-

гу, трансформує розуміння політичного права не тільки як природного, але й як права об'єктивного, позитивного.

Дослідження природи політичного права не може бути обмежене лише визнанням його природного і об'єктивного характеру. Позитивістський аспект розуміння політичного права у реальній соціальній практиці виявляється в конкретній правомочності учасників владно-вольової діяльності, закріплених у нормах позитивного права. Ця правомочність реалізується в процесі здійснення народовладдя, що, у свою чергу, свідчить про суб'єктивний зміст досліджуваного права. У класичній теорії загального права феномен суб'єктивного права осмислюється як формально визнані суспільством і гарантовані державою права суб'єкта на отримання певних благ. Немає сумніву, що у сучасний період розвитку суспільства влада виступає для людини домінуючою цінністю і благом, оскільки неминучі в людській діяльності суперечності, конфлікти й суперечки об'єктивно вимагають впорядкування і координації, що стає можливим лише з використанням інститутів влади. Тому політичне право необхідно розглядати як найважливіше суб'єктивне право людини і громадянина. Його зміст охоплює всі юридичні можливості вільного волевиявлення учасників владних відносин, що впливають на поведінку інших осіб. Носій суб'єктивного політичного права не може бути обмежений або позбавлений правомочностей, що становлять зміст цього права, окрім випадків, прямо зазначених у законі. В той же час суб'єктивне політичне право не може бути розширене до об'єму всіх конституційних політичних прав і тим самим трансформованим на політичне життя взагалі.

Таким чином, політичне право може бути визначено як природне право людини, яке визнане державою і закріплене в законі, у тому числі в Конституції, і виступає основним суб'єктивно-об'єктивним правом людини і громадянина.

Юридичним змістом суб'єктивного політичного права виступають основні

правомочності суб'єктів політико-правових відносин. Розуміння, структура та елементний склад таких правомочностей постійно розвиваються. Якщо уявити історію людства як постійну боротьбу за розширення соціальних можливостей, свободу і добробут, то найбільш ефективним засобом вирішення завдань, що виникають при цьому, є політичне право. Саме тому вся історія суспільного прогресу пов'язана з боротьбою за владу. Виявлення і пояснення суті цих правомочностей — не лише теоретично, але й практично важливе завдання.

Що стосується самого терміна «політичне право», то його увів у науковий обіг та в загальних рисах охарактеризував Ж.-Ж. Руссо у трактаті «Про суспільний договір, або Принципи політичного права». Необхідно зазначити, що самого визначення політичного права Ж.-Ж. Руссо не дав, але за змістом його роботи можна зробити висновок, що суспільний договір передбачає політичне право, яке, в свою чергу, відображає вміст суспільного договору [4]. Але сутність політичного права не вичерпується лише змістом суспільного договору.

Концепція права, що розглядає взаємодію права і політики, є результатом розвитку двох основних напрямів, перший з яких втілює природно-правові концепції, другий — концепції юридичного позитивізму.

У російській філософській думці основоположником політичного права, на наш погляд, вважається Б. М. Чичерін, який писав, що політичне право являє собою участь громадян у діях влади через: 1) участь у рішеннях, особисто або через представників; 2) доступ до посад [5].

Існування політичного права як окремої галузі правознавства знаходить своє підтвердження і в сучасній юридичній науці. Наприклад, А. І. Ковлер, описуючи кількісне збільшення нормативного масиву і його спеціалізацію, говорить про лінію його розділення на право держави і правової держави, і про те, що цей процес призвів до деталізації конституційного права, внаслідок чого з переважно державного права воно стає

правом політичним [6]. М. І. Матузов дотримується аналогічної точки зору і відзначає, що з відповідною долею умовності можна говорити про прояв політичного права, а отже, необхідне політологічне осмислення права [7]. Право вкрай політизоване, а багато правових і політичних норм тісно переплетені, особливо у сфері владно-державної діяльності. Це дає підставу стверджувати, що конституційне право, наприклад, значною мірою є політичним правом.

Для розвитку політичного права важливим є визначення ролі та призначення конституції з точки зору політичного розвитку суспільства і держави, що оцінюється неоднозначно. Так, найбільш визнаним є конструктивно-позитивістський підхід до розуміння конституції, коли її вважають перш за все юридичним документом, який відображає функції держави та інструменти публічної влади, а також стратегічні параметри політичного розвитку суспільства, і матеріальний фундамент у вигляді форм власності й головних напрямів господарювання.

Таким чином, політичне право — це реальне явище політичного життя. Воно не може бути зведеним лише до конституційного права, хоча конституційне право містить багато положень, принципів, які в політично розгорнутому, цілісному змісті можуть бути виражені і в політичному праві. Звідси політичне право можна визначити як сукупність політико-правових норм, що відображають і регулюють колективне й індивідуальне життя людей у напрямі узгодження та втілення у життя загальних інтересів, цілей, ідеалів, використовуючи при цьому багато засобів, головним з яких виступає політична влада. Політичне право передбачає взаємодію різних суб'єктів, об'єктів, де одні традиційно вимушені підкорятися, а інші володіють привілеями управління. Іншими словами, в центрі будь-якої політики знаходяться споконвічні питання буття людини: справедливість, необхідність участі в державних справах, універсальні ціннісні, а також персональні підстави взаємодії особи і влади. Існує і цілий

ряд інших аспектів, пов'язаних з включенням людини у політичні та державні відносини, але вони не можуть ігнорувати право як цивілізований регулятор суспільних відносин.

Політичне право є засобом формування суспільної свідомості людини, її соціальної і правової поведінки. Воно дозволяє з'ясувати взаємозв'язок між такими формами людської діяльності, як політика і право. Політичне право спрямоване на збереження і збагачення політичної та правової спадщини людства. Виділення політичного права в окрему галузь права викликає дискусії, що вимагає встановлення сукупності понятійних форм, через які воно розкриє свій зміст. Об'єктом дослідження виступає політико-правовий простір, а предметом — знання про реальність, які дозволяють індивідууму успішно функціонувати у ній, оперувати її властивостями, впливати на окремі сторони суспільного життя засобами права і політики.

Ключові слова: політичне право, політика, право, політичні відносини, правове регулювання політичних відносин.

Проблема формування політичного права була об'єктом дослідження багатьох вчених із давніх часів. Разом з тим вона на сьогоднішній день має особливу актуальність для України, так як співвідношення політики і права, правове регулювання політичних відносин має принципове значення для поступового розвитку суспільства. При цьому розробка теоретичних основ політичного права потребує подальшої розробки.

The issue of forming of political law has been considered as a subject of research of many scientists since early stages. In addition to it, this problem is an actual one for Ukraine, for the reason that correlation of policy and law, legal regulation of political relations have a significant importance for stable development of society, though, researching the theoretical basis of the political law requires further researching.

Література

1. Всеобщая декларация прав человека 1948 г. : принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 г. // Международные акты о правах человека / сост.: В. А. Карташин, Е. А. Лукашева. — М. : Норма, 2002. — С. 38–42.
2. Навальный С. В. Политическое право: постановка проблемы / С. В. Навальный, Е. А. Романенко // Юридический вестник РГЭУ. — 2008. — № 4. — С. 7–14.
3. Локк Дж. Два трактата о правлении. В 3 т. Т. 3 / Дж. Локк. — М. : Мысль, 1988. — С. 137–405.
4. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического права / Ж.-Ж. Руссо // Трактаты / пер. с фр. А. Д. Хаятина и В. С. Алексеева-Попова. — М. : КАНОН-Пресс, 1998. — 416 с.
5. Чичерин Б. Н. Курс государственной науки / Б. Н. Чичерин. — М. : Тип. товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, 1894.
6. Ковлер А. И. Антропология права : учебник / А. И. Ковлер. — М., 2002. — 468 с.
7. Матузов Н. И. Актуальные проблемы теории права / Н. И. Матузов. — Саратов : Изд-во Саратов. гос. акад. права, 2004. — 512 с.